ความมั่นคงของครอบครัว
กับปัญหาที่แฝงอยู่

ระพี สาคริก

ปัจจุบันนี้ ไม่ว่าเข้าไปสัมผัสกับมุมไหนของสังคม แม้การแสดงออกในรายการสื่อทั้งวิทยุและโทรทัศน์ หากเป็นเรื่องราวในเชิงสารคดี รวมถึงในที่ประชุมสัมมนา มักมีโอกาสรับฟังคำปรารภเกี่ยวกับปัญหาครอบครัวแตกแยกรวมอยู่ด้วย

อนึ่ง เมื่อกล่าวถึงปัญหาภายในครอบครัว คนแทบทั้งหมดมักมองเน้นไปยังภาพ**"พ่อ-แม่แยกกัน และพ่อ-แม่ทิ้งลูก"** หลายคนพยายามสะท้อนให้เห็นภาพการดูแลลูกตัวเองในลักษณะให้โน่นให้นั่น และไม่ว่าลูกจะคิดอะไรก็มักไม่ขัด โดยอธิบายเหตุผลว่า **"ต้องให้รู้จักคิดได้อิสระ โดยที่หวังว่าลูกจะเติบโตขึ้นมาจากรากฐานตนเอง"** โดยที่เชื่อว่าสิ่งดังกล่าวคือการแก้ไขปัญหา

รวมความแล้วภาพซึ่งแต่ละคนมองเห็นล้วนเป็นปลายเหตุ หรือที่เรียกกันว่า**"ภาษาดอกไม้"** โดยที่รู้ ๆ กันอยู่แล้วว่า เมื่อดอกไม้บานย่อมแลดูสวยงาม ครั้นผ่านพ้นไปได้ไม่นานนักฝูงจะร่วงโรยโดยไม่มีอะไรหลงเหลือให้เห็นเป็นชิ้นเป็นอัน ดังนั้นดูแล้วเสมือนว่าสิ่งดังกล่าว เป็นเพียงการนำมาพูดให้ผ่านพ้นไปวันหนึ่ง ๆ เท่านั้น

หากไม่ลืมไปว่า คนส่วนใหญ่ในสังคมนี้ ยิ่งผ่านการศึกษามาแล้วและขึ้นไปมีตำแหน่งสูง ๆ มักมีแนวโน้มมองสิ่งต่าง ๆ ที่ปลายเหตุ เนื่องจากไม่อาจมองเห็นภาพในระดับลึก และลักษณะดังกล่าวจะปรากฏอยู่ในคนแทบทุกกลุ่ม จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรเมื่อพบกับภาพลักษณะเช่นเดียวกันในประเด็นนี้

ถ้าหยุดคิดสักนิดเพื่อตั้งสติ น่าจะช่วยให้มองได้ลึกซึ้งลงไปถึงรากฐานของความเป็นมนุษย์และพบว่าการณ์จะหวังให้ครอบครัวมีความมั่นคง ย่อมมีคำอธิบายอยู่ในตัวเองอย่างชัดเจนแล้ว และมีเหตุมีผลอยู่เพียงประเด็นเดียว แต่หลาย ๆ คนก็มักอ้างว่าตนนำปฏิบัติได้ยาก

นั่นคือ **บุคคลผู้เป็นผู้ใหญ่และเป็นหลักให้แก่ครอบครัวควรถือสัจจะ และในด้านปฏิบัติน่าจะสะท้อนภาพให้เห็นเด่นชัดอีกทั้งต่อเนื่องว่าเป็นผู้มีอุดมการณ์** การถือสัจจะหมายถึงเป็นผู้ที่มั่นคงอยู่กับเหตุและผลซึ่งปรากฏจากรากฐานอันถือเป็นธรรมชาติในตัวเอง โดยที่ไม่ยอมตนให้ตกเป็นทาสของอิทธิพลอามิส ไม่ว่าทรัพย์สินเงินทองหรือลาภยศสรรเสริญ แม้การได้มาซึ่งตำแหน่งและอำนาจใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนอุดมการณ์น่าจะหมายถึงการให้ความรักและเคารพในสิทธิของเพื่อนมนุษย์ซึ่งชีวิตเกิดมาร่วมแผ่นดินและร่วมโลกด้วยกันกับตน อย่างปราศจากการถือพรรคถือพวก

ทั้งสัจจะและอุดมการณ์เป็นสิ่งอยู่ร่วมกันเป็นธรรมจักร ภายในรากฐานจิตวิญญาณของแต่ละคนอย่างเป็นธรรมชาติ แต่การณ์จะสามารถรู้ได้พึงต้องให้ความสนใจขุดค้นหาความจริงในตนเองให้สามารถมองเห็นได้อย่างถ่องแท้ แต่การถ่ายทอดอิทธิพลวัตถุเท่าที่เป็นมาแล้ว ทำให้เห็นว่า **"ผู้ใหญ่หลายคนในปัจจุบัน ยิ่งเติบโตยิ่งขึ้นด้วยทรัพย์สินเงินทองอีกทั้งมีตำแหน่งและอำนาจสูงขึ้น มักสะท้อนให้เห็นว่ามีแนวโน้มยึดติดลึกซึ้งยิ่งขึ้น**

ดังนั้นจึงหวังในสัจธรรมจากผู้ใหญ่ ให้เป็นผู้มีใจกว้างและเข้าผู้ซึ่งชีวิตยังเด็กและด้อยกว่าตน โดยที่ให้การยอมรับด้วยความจริงใจจึงเป็นไปได้ยาก หากมักแสดงแนวโน้มกลับไปสู่อีกทิศทางหนึ่งคือ ใช้อำนาจกำหนดสิ่งซึ่งควรเกิดจากธรรมชาติของเด็กแม้ใช้กลยุทธที่แยบยลกว่า ดังเช่นการนำเอาสิ่งนั้นสิ่งโน้นมาสนองความต้องการ ซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือวิธีการล่อหลอกให้เด็กหลงกล โดยที่ในมุมกลับ มีผลบิดกั้นอิสรภาพทางปัญญาของเด็ก โดยเหตุที่มองเห็นได้แต่เพียงการมีร่างกายอยู่ใกล้ชิด และเมื่อมีจังหวะก็จะนำมาอ้างว่าคือย่างนั้นอย่างนี้

"โดยมีธรรมชาติเป็นเหตุและผล สัจจะจึงเป็นสิ่งไม่ตายและไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของจริง" ดังนั้นบุคคลผู้ถือสัจจะเป็นผลสำเร็จจึงไม่ยอมให้ตัวเองนำสิ่งนั้นสิ่งโน้นซึ่งอยู่นอกตนมาอ้าง ดังเช่นการอ้างว่าร้อนนัก หนาวนัก อิ่มไปหรือยังหิวอยู่ ยิ่งในปัจจุบันมักได้ยินคำกล่าวอ้างบ่อย ๆ เช่น **"ไม่มีเงินทำไม่ได้"** หรือ **"ทุกวันนี้จำเป็นต้องปากกัดตีนถีบ จึงต้องละทิ้งสัจจะและอุดมการณ์ไปไปพึ่งพาอย่างอื่นมากขึ้น"**

สัจธรรมได้ชี้ไว้ชัดเจนว่า บุคคลผู้ถือสัจจะได้อย่างเด่นชัด จะไม่มีข้ออ้างใด ๆ หลุดออกมาจากปากตัวเองทั้งนั้น แม้ว่าตนจะต้องอดตายก็ไม่อาจยอมได้ คำกล่าวที่ว่า"เสียชีพอย่าเสียสัตย์" จึงน่าจะมีความหมายลึกซึ้งยิ่งกว่าความเข้าใจซึ่งหายความเพียงการเสี่ยงชีวิตในสนามรบ เพราะสามารถนำปฏิบัติอย่างจริงจัง ย่อมเป็นผลดีได้ทุก ๆ เรื่องที่มีคนเป็นเหตุและผล

สัจจะและความรักความเข้าใจอันพึงนำสู่ความซื่อสัตย์ต่อเพื่อนมนุษย์ จึงเป็นสิ่งอยู่คนละด้านกันกับการมีนิสัยชอบนำสิ่งนั้นสิ่งโน้นมาอ้างเพื่อหวังเอาตัวรอด และเป็นสัจธรรมซึ่งระบุไว้แล้วอย่างชัดเจนมาก และทั้งสองด้านไม่ว่าด้านไหนจะปรากฏออกมาจากผู้ใหญ่ซึ่งตนควรเคารพ เป็นพฤติกรรมอย่างไม่อาจซ่อนเร้นได้เพราะเป็นธรรมชาติ แม้ลูกหลานกระทั่งเยาวชนคนทั่วไปมีโอกาสสัมผัส ย่อมได้รับการถ่ายทอดให้เข้าไปอยู่ในรากฐานจิตใจได้อย่างลึกซึ้ง

แม้ว่าผู้ใหญ่หลายคนจะแสดงออกว่าตนอยู่ใกล้ชิดลูกหลาน กระทั่งผู้ร่วมงานซึ่งเป็นคนรุ่นหลังแค่ไหน หากว่ายังคงสะท้อนให้เห็นภาพพฤติกรรมในแต่ละช่วงชีวิตให้เห็นได้ถึง**"ความอยาก"** โดยที่มีการเน้นวิธีทางซึ่งมุ่งเก็าะยึดสิ่งนั้นสิ่งโน้นที่ปรากฏอยู่ ณ ภายนอกซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความประมาท ย่อมมีธรรมชาติที่ถ่ายทอดกระแสหวนกลับมาถึงลูกหลานตัวเองในอนาคตอย่างแน่นอนที่สุด และแล้ววันหนึ่งซึ่งบุคคลผู้รู้ย่อมบอกได้ว่า เด็กจะหนีออกไปเองอย่างยากยิ่งขึ้นที่จะหวนกลับมาอีก ซึ่งสิ่งดังกล่าวอยู่บนพื้นฐานสัจธรรมที่เป็นความจริง โดยที่กล่าวว่า **"กรรมย่อมสนองด้วยกรรม"**

ดังนั้น การขาดสัจจะจึงปรากฏผลเสียหายทั้งสองด้านคือ ด้านหนึ่งถือว่าแม้กายจะอยู่ใกล้ แต่ใจก็ละทิ้งลูกหลานโดยปริยายแล้ว กับอีกด้านหนึ่งถือเป็นการสร้างแบบอย่างที่ขาดความเป็นมนุษย์ให้ลูกหลานมีโอกาสสัมผัสเป็นความจริง ในที่สุดเมื่อชีวิตเขาเติบโตขึ้นธรรมชาติย่อมกำหนดเองให้เขาดำเนินรอยตาม โดยที่ละทิ้งพ่อแม่และครอบครัวไปแสวงหาอามิส และลงได้เริ่มต้นขึ้นแล้วย่อมหยุดได้ยาก อาจก้าวต่อไปสู่ยาเสพติด และอบายมุขได้ทุกรูปแบบ สุดแต่อย่างไหนจะมีโอกาสเข้ามาสนองชีวิตอย่างเหมาะสมในแต่ละช่วง

การนำปฏิบัติในสิ่งที่ดีงามซึ่งเป็นภาพเฉพาะหน้า ก็หาใช่ว่าจะเป็นสิ่งดีงามอย่างแท้จริงไม่ จึงควรเข้าใจว่า การมุ่งสร้างความดีเป็นเพียงภาพปลายเหตุเท่านั้น ถ้าคิดจะนำปฏิบัติให้ถึงต้นเหตุควรเริ่มจากการละเว้นการกระทำความชั่วหากสามารถละได้ ด้านที่เป็นความดีย่อมบังเกิดเองเป็นธรรมชาติ เพราะจริง ๆ แล้วความดีไม่มีตัวตน ดังนั้นเมื่อใดความรู้สึกจากรากฐานตัวเองบังเกิดความว่างเปล่า การคิดการปฏิบัติที่ดีงามย่อมบังเกิดขึ้นอย่างแน่นอนที่สุด

รากฐานการละเว้นกระทำความชั่วจะบังเกิดขึ้นได้ จำเป็นต้องมีความรักความจริงใจต่อเพื่อนมนุษย์ อย่างปราศจากการเลือกพวกเลือกกลุ่มแม้เลือกชาติภาษา หรืออาจกล่าวว่าเป็นผู้มีอุดมการณ์ควบคุมตัวเองอยู่ในรากฐานซึ่งผู้ที่มีคุณสมบัติดังกล่าวเป็นธรรมชาติอยู่ในตัวย่อมมีความยั้งคิด และหลีกเลี่ยงการกระทำใด ๆ ที่ส่งผลกระทบทำให้เพื่อนมนุษย์นับจากลูกหลานตัวเองจนถึงคนทุกรูปลักษณะและฐานะต้องได้รับผลเสียหาย

หวนกลับมาพิจารณาเริ่มต้นจากภายในครอบครัวอีกครั้ง ถ้าผู้นำคนใดและคู่ใดมีคุณสมบัติ 2 ประการซึ่งถือว่าคือหลักสำคัญ คงไม่มีความรู้สึกรักและรับผิดชอบแต่เพียงลูกหลานตัวเองเท่านั้น หากยังสานกระแสความรักและความจริงใจถึงลูกหลานคนอื่นอย่างปราศจากกรอบจำกัด

ถ้ามองเห็นความจริงว่า ผู้ที่แสดงออกถึงความรักซึ่งมีต่อลูกหลาน โดยพูดถึงแต่เพียงลูกหลานตัวเอง และนำมากล่าวทำนองว่า เมื่อลูกเป็นอย่างนั้นจะต้องทำอย่างนี้ หรือเน้นทำเช่นนี้เพื่อให้ลูกเป็นอย่างนั้น เช่นที่พบเห็นกันเป็นส่วนใหญ่ในช่วงหลัง ๆ แม้จากรายการโทรทัศน์ซึ่งในยุคนี้กระจายไปทั่วแทบทุกแห่งหน ย่อมแสดงให้รู้ได้ว่า **"เป็นความรักลูกหลานที่ตั้งอยู่บนฐานของความเห็นแก่ตัว"** หากเป็นเช่นนั้นคงไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในครอบครัวให้เชื่อมั่นได้อย่างจริงจัง

"คุณสมบัติของผู้ใหญ่ที่มีความเป็นผู้ใหญ่" โดยที่มีรากฐานจิตใจอิสระ ทำให้เข้าใจสัจธรรมของชีวิตและสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่รอบด้านอย่างมีความเข้าใจจริง ย่อมมีพลังซึ่งเปรียบเสมือนร่มเงาที่ให้กลุ่มคนซึ่งมีความหลากหลาย สามารถดำเนินชีวิตอยู่ภายใต้ได้อย่างมีความสุขและสร้างความร่มเย็นให้แก่บรรยากาศภายในชุมชน นับเป็นที่ปรารถนาของสังคม

หากนำเอาคุณสมบัติดังกล่าวมาพิจารณาให้ลึกซึ้งน่าจะหมายถึงว่า วิถีชีวิตซึ่งผ่านจากเด็กมาเป็นผู้ใหญ่ควรมี **ส่วนหนึ่งซึ่งรากฐานความรู้สึกถึงจุดหวนกลับจากความรู้สึกอันถือเป็นธรรมชาติในตัวเอง"** เช่นสิ่งซึ่งฝรั่งมักเรียกกันว่า turning point ซึ่งหาใช่มีเจตนาที่จะนำฝรั่งมาอ้าง หากเชื่อว่าถ้าเป็นสัจธรรมย่อมไม่ใช่ของชาติไหนแต่น่าจะมีความเข้าใจตรงกันได้ ยิ่งเป็นผู้ใหญ่ผู้ซึ่งสูงขึ้นบนพื้นฐานอำนาจ ย่อมควรมีคุณสมบัติดังกล่าวเด่นชัดยิ่งขึ้น จึงควรได้รับการเชื่อถือว่าน่าจะนำชุมชนและสังคมไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างแท้จริง

เนื่องจากบุคคลผู้มีรากฐานจิตใจเข้าถึงโค้งที่หวนกลับได้แล้ว ย่อมมีรากฐานเปิดกว้างและอิสระ ซึ่งนอกจากสามารถละลดความโลภ โกรธ หลง และสามารถหวนกลับมาพิจารณาที่ตัวเองไม่ว่าจะพบปัญหาอะไร ย่อมช่วยให้เข้าถึงความจริงของคนซึ่งดำรงชีวิตอย่างหลากหลายอยู่ภายใต้ได้อย่างทั่วถึง ทำให้คนระดับล่าง ๆ ซึ่งมองจากทิศทางกลับกันบังเกิดศรัทธาและรู้สึกอบอุ่นใจเป็นธรรมชาติ

ซึ่งคุณสมบัติดังกล่าวควรมีอยู่ในพ่อแม่ของคนในครอบครัว ควรมีอยู่ในผู้นำบริหารทุกระดับงาน กระทั่งถึงผู้บริหารประเทศอย่างสอดคล้องกันกับขั้นตอนด้วยเหตุและผล

ในช่วงหลัง ๆ เรานิยมกล่าวย้ำกันว่า **"ครอบครัวเป็นพื้นฐานสำคัญของสังคม"** หากครอบครัวส่วนใหญ่จำต้องประสพกับสภาวะล่มสลายสังคมย่อมไปไม่รอด แต่การกล่าวก็ยังไม่อาจพิศูจน์ความจริงใจให้เชื่อถือ จนกว่าจะได้เห็นการนำปฏิบัติจากบุคคลผู้ซึ่งเป็นหัวหน้าในระดับต่าง ๆ ที่สะท้อนถึงความมั่นคงเด็ดเดี่ยวอย่างแท้จริง

โดยเฉพาะผู้นำของครอบครัว ถ้ามีคุณสมบัติที่เข้าถึงจุดหวนกลับได้แล้ว ย่อมเห็นคุณค่าของการนำปฏิบัติในมุมกลับกันกับผู้ซึ่งยังมาไม่ถึง ดังเช่นที่สัจธรรมได้ชี้แนะไว้ว่า **"บุคคลผู้เข้าถึงธรรมแล้วย่อมกล้าเดินหวนกระแส"** ดังนั้นถ้าลูกหลานและเยาวชนที่กระทำในสิ่งซึ่งหลายคนที่มองออกจากตัวเองแล้วรู้สึกว่าไม่เป็นที่พอใจ และคนอาจสะท้อนพฤติกรรมในลักษณะข่มขู่ จนกระทั่งลุกลามไปถึงการใช้อำนาจบังคับ ซึ่งจริง ๆ แล้วด้านที่ได้รับผลกระทบแทนที่จะตอบสนองด้วยการทำให้สบอารมณ์ กลับส่งผลให้เตลิดหนักยิ่งขึ้น จนอาจถึงขั้นไม่หันกลับมาอีก

บางครั้งผู้นำลักษณะดังกล่าวอาจถูกมองว่าไม่สนใจลูกหลานเนื่องจากบุคคลผู้มองยังเข้าไม่ถึง บ้างก็คิดว่าตามใจเด็กยิ่งหลังจากเกิดความขัดแย้งระหว่างคู่กรณีซึ่งด้านหนึ่งเด็กกว่า ถ้าผู้นำคนใดเข้าถึงจุดดังกล่าวแล้วย่อมมองเห็นเองว่าตนกำลังทำอะไรและมีสิ่งใดเป็นเป้าหมาย โดยเฉพาะผู้เข้าถึงแล้วหสกถูกกล่าวหาย่อมยอมรับความจริงที่ผู้กล่าวหาจึงไม่โต้ตอบ

ยิ่งไปกว่านั้นถ้าเข้าถึงแล้วจริง ย่อมเป็นร่มเงาให้ผู้ซึ่งยังเข้าไม่ถึงด้วย แม้อาจถูกโต้แย้งมาแล้วแต่อีกด้านหนึ่งก็มีความรู้สึกเกรงใจอยู่ในส่วนลึกจึงไม่มีเรื่องรุนแรง ยิ่งไปกว่านั้นถ้าผู้กล่าวหามิทุกข์เพราะได้รับผลกระทบจากที่อื่น ยังสามารถเป็นร่มเงาให้พึ่งพาทางจิตใจได้ แม้กล่าวให้สติเพียงไม่กี่ประโยค

ทำให้นึกถึงข้อเขียนและคำพูดซึ่งในช่วงหลัง ๆ ตนเคยแสดงไว้ในที่ต่าง ๆ เป็นครั้งคราวว่า**"ครูซึ่งยังคิดและมองเห็นได้เพียงด้านเดียวว่าตนเป็นผู้ให้แก่ศิษย์เท่านั้น ย่อมหมายความว่า ความเป็นครูที่แท้จริงยังไม่ถึงจุดเกิด จนกว่าชีวิตจะมาถึงช่วงซึ่งรู้สึกเองว่า สิ่งซึ่งตนให้แก่ศิษย์นั้นยังน้อยกว่าความรู้ที่ได้รับจากศิษย์ จุดเกิดของความเป็นครูที่แท้จริงย่อมปรากฏแล้ว"** ซึ่งกรณีนี้ถ้ามองได้ลึกซึ้งจริงย่อมเห็นว่า ชีวิตผ่านมาถึงระดับซึ่งตนสามารถชำระล้างความเห็นแก่ตัวลงไปได้ขั้นหนึ่งแล้ว

วิถีชีวิตแต่ละคนนับแต่เริ่มแรก โดยธรรมชาติย่อมมีความเห็นแก่ตัวแฝงอยู่ค่อนข้างสูง แต่เมื่อดำเนินมาได้ช่วงหนึ่งน่าจะเข้าถึงจุดหวนกลับก่อนที่จะผ่านพ้นไปไม่ว่าถึงเร็วหรือช้า แต่ถ้าคนส่วนใหญ่สามารถเข้าถึงจุดดังกล่าวได้เร็ว พฤติกรรมจากคนกลุ่มนี้ย่อมมีเหตุมีผลกำหนดให้วิถีการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีทิศทางมุ่งสู่การแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตัวเองและช่วยสร้างสรรค์ความเจริญอย่างเป็นธรรมชาติ

แต่จากภาพที่เป็นความจริงในสังคมปัจจุบัน เราก็ยังคงมองเห็นว่า แม้หลายคนแก่ใกล้จะตาย ชีวิตก็ยังไม่ยอมละเว้นจากการตะเกียกตะกายขึ้นไปมีอำนาจและยังมีข้ออ้างสารพัดรูปแบบ แทนการหวนกลับมานึกถึงลูกหลานรวมถึงเยาวชนคนทั่วไป โดยที่มุ่งมั่นใช้ชีวิตบนวิถีทางใหม่อย่างมีความสุข ดังจะพบได้จากคนในกรอบการเมืองเนื่องจากขึ้นไปปรากฏตัวอยู่ท่ามกลางความโลดเด่นในด้านรูปแบบให้ทุกคนมองเห็นได้ง่าย และคนลักษณะนี้มักมีธรรมชาติที่มองเห็นผู้ซึ่งถอนตัวออกมาเพราะเข้าถึงจุดหวนกลับแล้ว โดยที่เข้าใจว่าเป็นเพราะเหนื่อยเหนื่อยมานานแล้วบ้าง ต้องการพักผ่อนบ้าง เพราะภาพจากด้านตรงข้ามกับสิ่งซึ่งเขาทั้งหลายเห็นเป็นสิ่งลึกซึ้งเกินกว่าที่คนผู้ซึ่งยังยึดติดอยู่กับรูปวัตถุพึงมองเห็นและเข้าใจถึง

อนึ่ง จากความรู้สึกเดียวกันกับความรู้สึกอันถือเป็นคุณสมบัติของครูผู้สูงส่งด้วยคุณธรรมดังได้กล่าวแล้ว ถ้าเข้าใจได้ว่า**"พ่อแม่คือครูของลูกและถือเป็นครูธรรมชาติ อีกทั้งเป็นครูผู้อยู่ใกล้รากฐานจิตใจเด็กที่สุด"** ถัดไปก็คือครูในสถาบันที่มีการจัดการศึกษา ซึ่งควรมีคุณสมบัติให้ถือได้ว่าคือครูของศิษย์อย่างแท้จริง และสานต่อไปถึงครูซึ่งทำหน้าที่ผู้บริหารทุกระดับ จากระดับล่างขึ้นไปจนถึงระดับผู้บริหารประเทศและไม่ว่าของรัฐหรือเอกชน ถ้าหากยิ่งสูงยิ่งไกลต่อจุดปรับเปลี่ยนตัวเองสู่จุดหวนกลับหรืออาจเรียกว่า**"โค้งสุดท้ายของชีวิต"** ทำให้**"มีลักษณะที่มองเห็นผิดเป็นชอบ หรือมองในมุมกลับได้ไม่ถึงสัจธรรม"** จึงไม่อาจสืบทอดกระแสการเปลี่ยนแปลงสู่จุดดังกล่าวสู่ชีวิตซึ่งยังเด็กกว่า

ถ้าหากไม่มองแต่เพียงด้านรูปวัตถุน่าจะพบว่า พ่อแม่ในครอบครัวก็ดี ครูในโรงเรียนก็ดี ผู้บริหารงานระดับต่าง ๆ ก็ดี ก็คือคนเหมือนกัน การทำตัวเป็นแบบอย่างน่าจะถือว่ามีความสำคัญเท่ากันทั้งนั้น หาใช่เข้าใจแต่เพียงด้านวัตถุว่า พ่อแม่อยู่ใกล้ชิดเด็กน่าจะมีความสำคัญกว่า ดังนั้นผลจากทุกจุดดังกล่าวกำลังสร้างผลเสียหายในลักษณะผสมผสานระหว่างทุกจุดและทุกระดับชั้นอีกทั้งชั้นตอน จึงทำให้สังคมปัจจุบันตกต่ำลงไปทุกขณะอย่างเป็นธรรมชาติ

สรุปแล้ว สิ่งสำคัญที่สุดอันพึงสามารถนำวิถีชีวิตแต่ละคนไปสู่ความมีคุณค่าอย่างแท้จริง น่าจะได้แก่การที่คนมีศรัทธามุ่งมั่นอยู่กับสัจจะซึ่งปรากฏจากรากฐานตัวเองอย่างแน่วแน่ และเพียรพยายามนำปฏิบัติอย่างอิสระ อีกทั้งมีความต่อเนื่อง ส่วนการจะขึ้นไปเป็นอะไรย่อมถือว่าเป็นเรื่องของเพื่อนมนุษย์ แต่เมื่อมีความต้องการมุ่งมาหาและพิจารณาแล้วเห็นว่ามาตามเหตุผลหากรับปาก ควรแสดงความจริงใจโดยที่เข้าไปทำงานให้อย่างเต็มที่ ชีวิตตัวเองย่อมเป็นไปตามขั้นตอนของเหตุและผล ไปถึงช่วงหนึ่งย่อมเข้าถึงโค้งสุดท้ายได้ด้วยตนเอง แม้จะต้องเปลี่ยนแปลงไปทำอะไร ชีวิตและครอบครัวย่อมไม่เสียหาย หากต้องเสียหายย่อมรู้ได้ถึงรากฐานของเหตุจึงไม่เกิดทุกข์ และไม่ทำให้ผู้อื่นต้องได้รับความเดือดร้อน.

26 เมษายน 2539